

SÜRDÜRÜLEBİLİR KALKINMA VE SÜRDÜRÜLEBİLİR BANKACILIK: AB VE TÜRKİYE'DEKİ UYGULAMALAR¹

Aysen ALTUN ADA

Yrd.Doç.Dr., Dumlupınar Üniversitesi, UBYO, Bankacılık ve Finans Bölümü, aysaltun@hotmail.com.

Zehra KILIÇ

zehragulsoy82mavi@hotmail.com.

ÖZET: Sürdürülebilir kalkınma, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmadan, bugünkü neslin ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini ifade eden bir kavramdır. Sürdürülebilir kalkınma sürecinde, bankacılık sektöründe çevresel ve sosyal konulara ilişkin farkındalık, diğer sektörlerde kıyasla daha geç gelişme göstermiştir. Sürdürülebilir bankacılık, bankaların finansal ürün ve hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde dizayn edilmesine denir. Sürdürülebilir bankacılık anlayışının günümüzde özellikle de Avrupa Birliği ülkelerinde benimsendiği görülmektedir. Türkiye’de ise sürdürülebilir bankacılık anlayışının gelişmesine engel olan faktörler mevcut olmakla beraber iyimser gelişmeler son yıllarda artış göstermektedir. Çalışmada, sürdürülebilir bankacılık kavramının açıklanması ve Türkiye ile Avrupa Birliği’nde faaliyet gösteren bankaların sürdürülebilir kalkınmaya katkılarının ve hedeflerine ulaşabilme konusundaki başarılarının seçilen bankalar ışığında incelenmesi amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Kalkınma, Bankacılıkta Sürdürülebilirlik, Avrupa Birliği, Türkiye

SUSTAINABLE DEVELOPMENT AND SUSTAINABLE BANKING: PRACTICES IN THE EU AND TURKEY

ABSTRACT: Sustainable development is a term that means the current generation can meet their needs without undermining the ability of future generations to meet their needs as well. In the process of sustainable development, environmental and social awareness in banking sector has developed later than in other sectors. Sustainable banking is designing the financial products and services of banks in a way to support sustainable development. It is observed that the idea of sustainable banking is especially adopted in the European Union countries today. However, although there are some factors hindering the development of sustainable banking notion in Turkey, the number of optimistic developments has been on the increase in the recent years. This study aims to explain the concept of sustainable banking and examine the contributions of the banks operating in the European Union to sustainable development and their achievements in attaining the identified goals in light of the selected banks.

KeyWords: Sustainable Development, Sustainability in Banking, European Union, Turkey.

JEL Classification: G21, Q56.

1.Giriş

Nüfus artışı ve teknolojik gelişmeler, üretimin hızlanmasını ve kaynakların daha çok kullanılmasını beraberinde getirmiştir. Artan üretim gelir düzeyini yükseltirken daha fazla tüketime neden olmakta ve çevre ile ilgili birtakım sorunları da beraberinde getirmektedir. Çevrenin tahribatına yol açan olumsuz gelişmeler, dünyada özellikle 1970’li yıllardan itibaren yoğunlaşan birtakım çözüm arayışlarında sosyal, ekonomik ve çevresel konulara birlikte değinilmesine yol açmıştır.

Son yıllarda sürdürülebilir kalkınma sürecinde bankacılık sektörü ön plana çıkmaktadır. Bu durumda sürdürülebilirlik ile ilgili artan toplum bilincinin payı bulunmaktadır. Özellikle Avrupa Birliği (AB) ülkelerindeki bankalar sunduğu finansal hizmetlerin ekonomik sonuçlarının yanında çevresel ve sosyal sonuçları ile de ilgilenmeye başlamışlardır. Bu durum sürdürülebilir bankacılık anlayışının doğmasına sebep olmaktadır. Bu bankalar etik, sürdürülebilir, alternatif ya da sosyal bankalar olarak anılmaktadırlar.

Çalışmada, AB ve Türkiye’de faaliyet gösteren bankaların sürdürülebilir kalkınmaya katkıları, sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için hangi yöntemleri kullandıkları ve hedeflerine ulaşabilme konusundaki başarıları incelenmektedir. Bu doğrultuda, sürdürülebilir kalkınma kavramı tanımlanıp, kavramın geçmişten günümüze geçirdiği evreler incelenmiştir. Sürdürülebilir kalkınmanın AB ve Türkiye açısından tarihsel gelişimi ve stratejilerine yer verilmiştir. Sonrasında, AB ve Türkiye’nin sürdürülebilir kalkınma sürecindeki bankacılık uygulamaları araştırılmış ve bu uygulamalar seçilen bankalar çerçevesinde karşılaştırılmıştır. Son olarak ise, Türkiye’deki bankalara sürdürülebilirlik konusunda önerilerde bulunulmuştur.

2.Sürdürülebilir Kalkınma Kavramı

Kalkınma ve çevre arasındaki dengeyi sağlama düşüncesi ‘sürdürülebilir kalkınma’ kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur (Yapıcı, 2003, s. 224). Sürdürülebilir kalkınma, çevre için uzun dönemde tüm kaynakların israf edilmeden kullanımını amaçlayan, kısa dönemli ekonomik faydaların yerini uzun dönemli ve nesiller arası toplumsal ve ekolojik yararların almasını öngören bir anlayışı amaçlar (Bayraktutan, 2011, s. 26).

Birleşmiş Milletler bünyesinde kurulan Dünya Çevre ve Gelişme Komisyonu’nun 1987 yılında yayınladığı ‘Brundtland Raporu’ olarak da bilinen ‘Ortak Geleceğimiz’ adlı raporda sürdürülebilir kalkınma kavramı ön plana çıkmıştır. Raporda ‘sürdürülebilir kalkınma’ bugünkü neslin ihtiyaçlarını, gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini tehlikeye atmaksızın karşılayan kalkınma olarak tanımlanmaktadır. Ayrıca sürdürülebilir kalkınmanın hedefleri; büyümeyi canlandırmak, büyümenin kalitesini değiştirmek, iş bulma, yiyecek, enerji, su ve sağlık konularındaki temel ihtiyaçları karşılamak, sürdürülebilir bir nüfus düzeyini garantiye almak, kaynak tabanını korumak ve zenginleştirmek, teknolojiyi yeniden yönlendirmek ve riski yönetmek, karar verme

¹Bu Makale Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nce Kabul Edilen, Zehra Kılıç’ın Yrd. Doç. Dr. Aysen Altun Ada’nın Danışmanlığında Yazdığı, “Avrupa Birliği’nde ve Türkiye’de Sürdürülebilir Kalkınma ve Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları” Başlıklı Yüksek Lisans Tezinden Derlenmiştir.

sürecinde çevre ile ekonomiyi birleştirmek olarak belirtilmektedir (World Commission on Environment and Development, 1987, pp.43-49).

Bojő ve diğerleri (1992, pp.15-16), sürdürülebilir kalkınmada ele alınması gereken birkaç sorun olduğunu ileri sürmüş ve şu sorulara yanıt aramıştır: Sürdürülebilir kalkınma gerçekten mümkün müdür? Doğal kaynakların telafisi için nasıl yatırım yapılmalıdır? Sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için nasıl teşvikler tasarlanmalıdır? Sürdürülebilir kalkınmanın faiz oranlarına etkileri nelerdir? Bojő ve diğerlerine göre, tükenbilir kaynaklar diğer kaynaklar ile ikame edilemez. Tükenbilir kaynaklar ile fiziki ve beşeri sermaye arasındaki düşük ikame oranları gelecekteki üretim olanaklarının azalmasına neden olacağı gibi gelecek nesillerin refahlarının azalmasına da yol açacaktır. Mawhinney (2002, pp.2-22), ise sürdürülebilir kalkınmanın kilit sorular etrafında toplandığını savunmaktadır. Sürdürülebilir kalkınmanın bir başlangıç noktası ya da bir sonuç noktası var mıdır? Sürdürülebilir kalkınma tutarlı bir teoriye sahip midir? Sürdürülebilir kalkınma pratikte uygulanabilir bir kavram mıdır? Sürdürülebilir kalkınma dengeli bir çözümün parçası mıdır? Mawhinney, sürdürülebilir kalkınmanın bir süreç olduğunu vurgulamaktadır ve uygulanabilmesi için göstergelerle ölçülmesi ve değerlendirilmesi gerektiğine inanmaktadır.

2.1.Sürdürülebilir Kalkınmanın Boyutları

Sürdürülebilir kalkınma; ekolojik denge ile ekonomik büyüme dengesini birlikte ele alan, hem doğal kaynakların etkin kullanımını sağlayan ve çevresel kaliteyi ön planda tutan, hem de gelecek kuşakların kendi ihtiyaçlarını karşılayabilmelerini sağlayan bir modeldir. Bir ülkede sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleştirilmesi için sürdürülebilir kalkınmanın boyutları olan sosyal, çevresel ve ekonomik sürdürülebilirliğin aynı zamanda işleme gerekmektedir (Alagöz, 2004, s. 7).

Sosyal açıdan sürdürülebilirlik; eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin yeterliliğinin yanı sıra söz konusu hizmetlerin coğrafya, cinsiyet ve benzeri yönlerden adil dağılımının sağlanmasını içermektedir (Harris, 2000, ss. 5-6). Sürdürülebilir kalkınmanın sosyal boyutunu büyük çoğunlukla yoksullukla mücadele alır. Bu nedenle yoksul insanların ihtiyaçlarını konu almayan bir kalkınma sürdürülebilir değildir. Çevresel olarak sürdürülebilirlik, ekonomik büyümenin bir sınırı olmadığı gerçeği ile ilişkilendirilmektedir ve doğal kaynakların sürekliliğinin sağlanması anlamına gelmektedir. Sanayileşme alanında meydana gelen gelişmeler ve çevrenin maliyetsiz bir hammadde kaynağı olarak görülmesi sonucunda ulusal ve uluslararası düzeyde çevresel sorunlar ortaya çıkmıştır. Sürdürülebilirliğin ekonomik boyutu ise, kıt olan kaynakların kullanımı ile ilgilidir. Mal ve hizmetleri devamlılık esaslarına göre üretebilen, tarımsal ve endüstriyel üretime zarar veren sektörel dengesizliklerden sakınan bir sistem ekonomik olarak sürdürülebilir (Kaypak, 2011, ss.24-26; Tıraş, 2012, s.61).

2.2.İktisadi Düşüncede Sürdürülebilir Kalkınma

İnsanoğlu üretim ve tüketimini, doğanın sınırsız kaynaklara sahip olduğunu düşünerek gerçekleştirmiştir. Refah göstergesi olarak sadece mal ve hizmet üretimi yeterli sayılmış ve toplumların daha fazla mal ürettiklerinde refah seviyelerinin artacağına inanılmıştır. Özellikle, sanayinin hızla gelişmesiyle çevre kirliliğinin artması, sürdürülebilirlik tartışmalarına hız kazandırmıştır. Fakat, iktisadi düşüncede bu kavram daha çok kalkınma teorileri çerçevesinde ele alınmıştır.

Adam Smith, 'Ulusların Zenginliği'(1776, ss.7-15) adlı eserinde elle tutulur bir şey üreten emeğin, sermaye birikiminin artmasına ve ekonominin kalkınmasına hizmet edeceği üzerinde durmaktadır. Ekonominin sürdürülebilirliğinin iktisadi faaliyetlerin serbest bir ortamda cereyan etmesi ile mümkün olacağını söylemiştir. Başka bir ifadeyle, yaşadığı çağda siyasette savunulan serbestliğin iktisadi ve sosyal hayatta da var olması gerektiğini ileri sürmüştür.

Thomas Robert Malthus, 1798'de yayımladığı 'Nüfus İlkeleri Üzerine Bir Deneme' eserinde nüfus artışını engelleyecek denetimlerin etkisiz olması durumunda nüfusun ancak gıda maddelerinin arzı sayesinde denetlenebileceğini vurgulamaktadır. Ekonominin sürdürülebilir olabilmesi için piyasanın kendi kendine düzenleyici özelliklerine sahip olduğu görüşüne karşı çıkmıştır (Erim, 2007, s. 54). David Ricardo, Smith ve Malthus gibi Klasik iktisat düşüncesini devam ettirmiştir. Ricardo, ülkede yaratılan gelirin toprak sahipleri, işçiler ve kapitalistler arasında nasıl bölüşüleceği konusunu, çözülme bekleyen bir problem olarak ele almıştır. Ricardo ekonominin sürdürülebilirliğini değer ve bölüşüm konusuyla açıklamıştır. Karl Marx, değer analizinde Ricardo'cu emek girdisi yaklaşımının esaslarını benimsemiştir. Sermaye mallarını stoklanmış emek olarak görmüştür. Üretim faktörlerinden toprak ise, Marx'ın analizinde gözden kaybolmuştur. Herkes fedakarlık yapmalı ve kalkınmaya destek vermelidir. Dengeli bir gelir dağılımı oluşturulmalı, çevreye verilen değer eşit miktarda her kesimde ortaya çıkarılmalıdır (Skousen, 2003, ss.112-171). Arthur Cecil Pigou, toplumun sosyal sorunları üzerinde durmuş ve iktisat biliminin amacının toplumun refah düzeyini yükseltmek olduğunu ileri sürmüştür. Milli refahın yükseltilmesi için üretim artışıyla birlikte gelir dağılımının dengeli olmasının istikrarlı sürdürülebilir bir iktisadi yapının kurulması için gerekli olduğuna inanmıştır. John Maynard Keynes, Klasik iktisadi yaklaşımlardan ayrılmış ve iktisadi olayları makro düzeyde tahlil etmiştir. Geleceğe yönelik beklentilerde meydana gelecek değişimler, sadece üretim biçimini belirlemez aynı zamanda üretimin miktarını ve istihdamı da belirler. Keynes ekonominin sürdürülebilirliğini bu şekilde açıklarken çevrenin sürdürülebilirliği hakkında görüş belirtmemiştir. Simon Kuznets, Malthus'cu yaklaşımın aksine nüfusun iktisadi büyüme üzerinde olumlu etkide bulunacağını savunmaktadır. Tüketim malları talebindeki artış, yatırımların artırılmasına yol açar ve böylece şehirleşme süreci hızlanır. Aynı zamanda işgücü arzı artar ve yeterli kaynakla desteklenirse, nüfus artışı iktisadi büyüme oranının artmasına ortam hazırlayabilir. Böylece ekonomik sürdürülebilirlik sağlanmış olur (Ersoy, 2008, ss. 524- 628).

2.3.Uluslararası Platformda Sürdürülebilir Kalkınma

Dünyada karşılaşılan çevre sorunları gün geçtikçe artış göstermiş ve 1970'li yıllarda çevre hareketleri daha kapsayıcı bir yaklaşıma dönüşmüştür. Bu düşüncelerin ışığında 1972 yılında İsveç'in başkenti Stockholm'da Birleşmiş Milletler İnsani Çevre Konferansı düzenlenmiştir. Bu konferans ile çevre sorunları uluslararası gündemde ilk sıralarda yerini almıştır (Bozdoğan, 2005, s. 1015). Konferansta 'İnsani Çevre Bildirgesi' kabul edilmiştir. Bildirgeye göre, çevrenin taşıma kapasitesi dikkate alınarak kaynak kullanımında kuşaklar arası adaletten bahsedilmiş, ekonomik ve sosyal kalkınmanın çevre ile arasındaki etkileşimini ve kalkınma ile çevrenin birlikteliğini konu alan ilkeler ortaya konulmuştur (Yıkılmaz, 2011, s. 17). Ayrıca bildirgede ön plana çıkan bir diğer unsur, insan merkezilik ve gelecek nesillerin kaynaklarının korunması olmuştur (Alagöz, 2007: 6).

Sürdürülebilir kalkınma çalışmalarını geliştirmiş ve geliştirmekte olan ülkeler birlikte hareket ederek gerçekleştirmeye çalışsalar da başta Birleşmiş Milletler (BM) ve yan örgütleri, Dünya Sağlık Örgütü (World Health Organization - WHO), BM Ticaret ve Kalkınma Konferansı (United Nations Conference on Trade and Development - UNCTAD), Dünya Bankası (World Bank-WB), İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı (Organization Economic Cooperation and Development-OECD), Dünya Doğayı Koruma Vakfı (World Wild Fund Nature-WWF), Sürdürülebilir Kalkınma için Dünya İş Konseyi (World Business Council on Sustainable Development-WBCSD), Dünya Ticaret Örgütü (World Trade Organization- WTO) gibi uluslararası kuruluşlar ve AB entegrasyonu bu alanda başı çekmektedirler (Yıkılmaz, 2011, s. 16).

1983 yılında Ortak Geleceğimiz diğer adıyla Brundtland Raporu, Norveç Başbakanı Gro Harlem Brundtland Başkanlığında, 20 ayrı ülkeden gelen katılımcılarla, 1987 yılında Birleşmiş Milletler Genel Kuruluna sunulmuştur (World Commission on Environment and Development, 1987, p. 43). Rapor, sürdürülebilir kalkınma konusunun hem ekonomik ve bilimsel hem de politik açıdan ön plana çıkmasına öncülük ettiği için önem taşımaktadır. Raporda, sürdürülebilir kalkınmanın amaçlarının gerçekleştirilmesi için, çevre ve ekonomik kalkınmanın önemini vurgulamak amacıyla bölgesel ve uluslararası toplantılar düzenlenmesi gerektiği konusunda görüş birliğine varılmıştır. Bu bağlamda en kapsamlı Çevre ve Kalkınma Konferansı, 3-14 Haziran 1992 tarihleri arasında Brezilya'nın Rio de Janeiro kentinde gerçekleşmiştir. Konferans 178 ülkenin katılımı ile gerçekleşmiş ve geleceğe yönelik politikaları belirlemeyi hedeflemiştir (Çankır ve diğerleri, 2012, s.377). Bu konferansta, sürdürülebilir kalkınmanın merkezinde insan faktörü olduğunun üzerinde durulmuştur. Rio Konferansı sonunda uluslararası düzeyde 5 temel belge ortaya çıkmıştır. Bu belgeler, Rio Bildirgesi, Gündem 21, İklim Değişikliği ve Çevre Sözleşmesi, Biyolojik Çeşitliliğin Korunması Sözleşmesi ve Orman Varlığının Korunmasına ilişkin bildirilerdir (Bozdoğan, 2005, s. 1020).

Birleşmiş Milletlerin liderliğinde sürdürülebilir kalkınmaya ilişkin diğer toplantılar ise şu şekildedir: 1994 Nüfus ve Kalkınma Konferansı (Kahire), 1996 Birleşmiş Milletler İnsan Yerleşimleri Konferansı (İstanbul), 2002 I. Dünya Kentsel Forumu (Nairobi), 2004 II. Dünya Kentsel Forumu (Barselona), 2005 Birleşmiş Milletler Dünya Zirvesi (New York), 2006 III. Dünya Kentsel Forumu (Vancouver), 2008 IV. Dünya Kentsel Forumu (Nanjing), 2010 V. Dünya Kentsel Forumu (Rio de Janeiro) (Sipahi, 2010, s. 334).

3. Avrupa Birliği'nde ve Türkiye'de Sürdürülebilir Kalkınmanın Tarihsel Gelişimi ve Sürdürülebilir Kalkınma Stratejileri

AB sürdürülebilir kalkınma stratejisi, gelecek nesillerin ihtiyaçlarını karşılama kapasitesini tehlikeye atmaksızın bugünkü neslin ihtiyaçlarının nasıl karşılanabileceğini gösteren ve bugünkü neslin yaşam kalitesini arttırabilmeyi hedefleyen kapsayıcı bir stratejidir (European Commission, 2014). Strateji Haziran 2001'de yapılan Göteborg Zirvesi'nde kabul edilmiştir ve 1997 yılında Amsterdam Antlaşması ile sürdürülebilir kalkınma AB politikalarının temel hedefi olarak belirlenmiştir (European Council, 2001, p. 1).

AB Komisyonu Temmuz 2009 yılında, 'AB Sürdürülebilir Kalkınma İnceleme Stratejisini' kabul etmiştir. AB Sürdürülebilir Kalkınma Politikaları çok çeşitli çalışmaları içine almıştır. Çalışmalar sayesinde özellikle iklim değişikliği ile mücadele ve düşük karbon ekonomisine geçişte önemli gelişmeler elde etmiştir (European Union, 2009, p. 7).

Haziran 2010 yılında Avrupa Konseyi tarafından kabul edilen Avrupa 2020 Stratejisi, daha önceki Lizbon Stratejisi'nden dersler çıkartılarak yeniden inşa edilmiştir. Stratejinin amacı AB'ye üye ülkelerin istihdamını, verimliliğini ve sosyal uyumunu yüksek düzeye çıkartarak, ekonomilerini sürdürülebilir ve kapsayıcı bir hale getirmektir. AB, sürdürülebilir kalkınma stratejilerini tüm politika alanlarında uzun vadeli bir perspektif içinde incelemektedir. Açık ve tutarlı rehberlik sağlayarak, kısa ve orta vadeli stratejiler içinde çalışılması gerektiğini belirtmektedir. Stratejide, iklim ve enerji hedeflerinin yanı sıra yoksulluğun azaltılması ve eğitim konularında da hedefler yer almaktadır (European Union, 2011, p. 371).

Türkiye'de ise sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmalar kalkınma planları çerçevesinde başlamış ve AB'ye adaylık ve uyum süreci ile önem kazanmıştır. Türkiye'de Çevre Yönetim Sistemi ve bunun temelini oluşturan Çevre Koruma Politikaları 1972 Stockholm Çevre Konferansı sonrasında başlayan bir süreçtir. 1983 tarihinde kabul edilen 2872 Sayılı Yasa, çevre ile ilgili ilk kapsamlı yasadır. Yasanın amacı, bütün canlıların ortak varlığı olan çevrenin, sürdürülebilir çevre ve sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda korunmasını sağlamaktır (Çevre Kanunu, 1983).

Dünyadaki gelişmelere paralel olarak çevre koruma stratejileri üçüncü beş yıllık kalkınma planında (1973-1977) oluşturulmaya başlanmıştır. Altıncı beş yıllık kalkınma planında (1990-1994) ilk kez sürdürülebilir kalkınma kavramına yer verilmiştir. Fakat sosyal ve ekonomik kararlarda çevre boyutu dikkate alınmamıştır. Çevre yönetimine destek verecek hukuksal ve örgütsel düzenlemeler yetersiz kalmıştır. Yedinci beş yıllık kalkınma planında (1996-2000) ise, temel strateji sürdürülebilir kalkınmadır ve ilk kez bu planda uluslararası çevre sorumlulukları ayrıntılı bir şekilde incelenmiştir. Dokuzuncu kalkınma planında (2007-2013) sürdürülebilir kalkınmaya yönelik çalışmalara önem verilmiş ve bu çalışmaların başında, doğal kaynakları koruma ve koşullarını belirleyerek, herkesin adil bir biçimde yararlanılması hedeflenmiştir. Onuncu beş yıllık kalkınma planı da (2014-2018) enerjide dışa bağımlılığı en aza indirmek için alternatif politikalar üretip, fosil yakıt kullanımının kısıtlanmasına yönelik tedbirler alınması üzerinde durmaktadır (DPT, 1990; DPT, 1995; DPT, 2006; DPT, 2013).

Çevre sorunlarının tespiti ve çözüm önerilerine yönelik 1998 yılında Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) tarafından hazırlanan Ulusal Çevre Stratejisi ve Eylem Planı (UÇEP) oluşturulmuştur. UÇEP, Türkiye'de sürdürülebilir kalkınma bileşenlerinin dikkate alındığı ve çevre politikalarının sektörel politikalara entegrasyonu için stratejiler içermektedir. Politika ve eylem planları öneren kapsamlı bir politika belgesi niteliğindedir (Yıkılmaz, 2011, s. 37). Çevre konusunda yapılan bir diğer çalışma Sanayi Stratejisi Belgesidir. 2011-2014 dönemini kapsayan stratejide, çevreye karşı artan küresel duyarlılığın, sanayide çevre dostu ürünlerin üretimlerinin, çevreye duyarlı teknolojilerin geliştirilip kullanılmasının ve endüstriyel kirliliğin azaltılması yönünde tedbirlerin alınması konularına değinilmiştir (Sanayi ve Ticaret Bakanlığı, 2010, s. 12).

4.Sürdürülebilir Kalkınma Sürecinde Bankacılık Sektörü

Bankaların ekonomik sistemdeki rolü, mevduat kabul edilmesi yoluyla fon temin edilmesi ve krediler yoluyla bu fonların ihtiyacı olan müşterilerine kullanılmasıdır. Kısacası bankaların kuruluş amacı ve görevi finansal aracılık yapmaktır. Bu açıdan bakıldığında, bankaların faaliyetlerinin çevre ile herhangi bir ilişkisi yok gibi görülebilir. Ancak bankacılık sektörü, ekonomik büyüme ve kalkınmanın lokomotifidir. Söz konusu finansal ürünlerin kullanıcıları, faaliyetleri ile çevreyi ya da insanları olumlu ya da olumsuz etkileyebilmektedir. Dolayısıyla bankaların yaptığı yatırımlar, kullandığı krediler ve diğer finansal ürünler dolaylı olarak çevrenin ya da insanların etkilenmesine sebep olabilmektedir. Çevresel ve sosyal farkındalığın finansal kuruluşun itibarına yapacağı katkı ve sürdürülebilir finansal ürünler aracılığıyla yeni pazarlara girme fırsatı bankalar için önem arz etmektedir. Bunların yanı sıra, çevresel konularda günümüzde kabul gören ve uygulamada olan yaklaşım 'kirleten öder' prensibidir. Dolayısıyla finansal kurum, oluşan bir çevresel problemin ortadan kaldırılmasının maddi sorumlusu değildir. Oluşan çevresel kirlilikleri bertaraf etmekle sorumlu olan yatırımın sahibidir (Öner Kaya, 2010, s. 79-81; TBB, 2013).

Sürdürülebilirlik, toplumdaki tüm üretici ve tüketicilerin ortak hareket etmesini gerektirmektedir. Bireylerin bilinçli bir şekilde kaynakları yönetebilmeleri ve sürdürülebilirliği sağlamaları için "3R" kuralından bahsedilmektedir. 3R kuralı; azaltmak (reducing), yeniden kullanma (reusing), geri dönüşüm (recycling) olarak açıklanmaktadır. Bu yaklaşım üretimde eko-verimliliği, tüketimde ise bilinçli, etik ve yeşil tüketimin kodlarını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım ile kaynakların bir yaşam döngüsünün olduğu kabul edilmektedir. Sürdürülebilir tüketim ve üretim, sürdürülebilir kalkınma düşüncesine bağlı olarak geliştirilmiştir (Hekimci, 2012, ss.11-12).

4.1.Sürdürülebilir Bankacılık ve Sürdürülebilir Bankacılık Aşamaları

Bankalar son yıllarda faaliyetlerinin yarattığı ekonomik sonuçlarının yanında sosyal ve çevresel sonuçlarıyla da ilgilenmeye başlamışlardır. Bu anlamda bankaların finansal ürün ve hizmetlerinin sürdürülebilir kalkınmayı destekleyecek şekilde dizayn edilmesine "sürdürülebilir bankacılık" denir. Sürdürülebilir bankacılığın bir diğer adı etik bankacılıktır. Sürdürülebilir bankalar sürdürülebilir kalkınma sürecine katkıda bulunan projeleri finanse etmektedirler. Ayrıca yenilenebilir enerji, organik tarım, kadına yönelik iş imkanları, sağlık hizmetleri, sosyal hizmetler gibi faaliyetler sürdürülebilir bankacılığın amaçları arasındadır. Sürdürülebilir bankalarda şeffaflık ilkesi esastır. Bu tür bankaların müşterileri mevduatlarının hangi şirketlerin finansmanında ve ne tür projelerde kullanıldığını takip edebilmektedir (TBB, 2013).

Sürdürülebilir bankacılığa ulaşma süreci 4 aşamada incelenmektedir. Bunlar; savunucu bankacılık, önleyici bankacılık, saldırgan bankacılık ve sürdürülebilir bankacılıktır. Savunucu bankacılık aşamasında bankalar; büyüme, kalkınma, karlılık gibi düşüncelerle sürdürülebilir kalkınma sürecinde aktif rol oynamazlar. Çevresel sürdürülebilirliğin maliyetini üstlenmek istemezler. Önleyici bankacılık aşamasında bankalar; potansiyel maliyet tasarruflarını sürdürülebilir kalkınma ile yapabileceklerinin farkına varmaktadırlar. Bu sayede sadece içsel süreçlerde sürdürülebilirliğe dikkat etmektedirler. Saldırgan bankacılık aşamasında bankalar; içsel süreçlerin yanında dışsal süreçlerde de sürdürülebilirliği göz önünde bulundurmaktadırlar. Böylece yeni sürdürülebilir finansal ürünler, yeni pazarlar gibi sürdürülebilir kalkınma sürecindeki fırsatları görmeye başlamaktadırlar. Sürdürülebilir bankacılık aşamasında ise; bankaların tüm faaliyetleri sürdürülebilir hale getirilmektedir. Maksimum finansal getiri beklentisi yerini çevresel, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirlik görüşüne bırakmaktadır (Öner Kaya, 2010, s. 82).

4.2.Avrupa Birliği'nde Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları

AB'ye üye 28 adet ülke bulunmaktadır fakat sürdürülebilir kalkınma ve sürdürülebilir bankacılık konusunda üye ülkelerin aynı duyarlılığa sahip olduğu söylenemez. Hollanda'da faaliyet gösteren Clean Energy Development Bank ve Triodos Bank, Almanya'da faaliyet gösteren GLS Bank, İtalya'da faaliyet gösteren Banca Etica ve Danimarka'da faaliyet gösteren Merkur Cooperative Bank sürdürülebilir bankacılık konusunda lider olan bankalar olmaları nedeniyle çalışmada incelenmeleri uygun görülmüştür. Sözü edilen bankalar; hidroelektrik santrallerine, rüzgar çiftliklerine, binalarda yalıtım projelerine, okul projelerine, jeotermal projelere, sağlık hizmetlerine hibe yardımları yaptıkları gibi, düşük faizli kredi desteğinde de bulunmaktadırlar. Bankalar, çöp gazı geri kazanımı, organik atıkların sindirimi ve düşük karbon emisyonları ile çevre standartlarını korumaktadırlar. Ayrıca sürdürülebilirlik faaliyetlerini sadece kendi bölgelerinde değil gelişmemiş ülkelerde de gerçekleştirmektedirler (Council of European Development Bank, 2014).

Clean Energy Development Bank, 2006 yılında Hollanda Kalkınma Bankası (FMO) ile bir ortaklık kurarak sektöre atılmıştır. Banka, kurulduğu günden bu yana bankacılığın konusu olan finansal aracılığın dışında sürdürülebilir bankacılık konusunda çalışmalar yapmaktadır. 2010 yılından günümüze kadar sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya katkı sağlamak için hidroelektrik santralleri, enerji verimliliği, elektrikli araç üretimi, güneş enerjisi santralleri gibi pek çok projeye finansman desteği sağlamaktadır. Banka 2013 yılında %27 oranında enerji verimliliği kredisi, %15 oranında temiz ulaşım kredisi, %40 oranında hidroelektrik santralleri projelerine kredi imkanı sunmuştur. Nepal'e yapılan hidroelektrik santrali ile 718.62MW elektrik üretimi gerçekleştirilmiştir. Ayrıca, 2012 yılında 10 binden fazla ağaç fidanını paydaşlarına dağıtmıştır (CEDB, 2013).

Triodos Bank, 1980 yılında Hollanda'da hizmete girmiştir. 1993'ten bu yana Hollanda'dan sonra sırasıyla İspanya, Belçika, İngiltere ve Almanya'da şubelerini açmıştır. Banka, sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmalarını faaliyet raporlarında ve web sitesinde çevre raporu adı altında yayımlamaktadır. 1994'ten bu yana sürdürülebilir bankacılık faaliyetlerini devam ettirmektedir. Özellikle yenilenebilir enerji, organik tarım, eğitim, sağlık, sanat, kültür projelerine yatırım yapmayı ya da bu kapsamdaki projeleri kredilendirmeyi tercih etmektedir. Banka sürdürülebilirlik faaliyetlerine ofis binalarını yeniden inşa etmekle başlamıştır. Binalarda enerji tasarruflu aydınlatma, ısıtma ve soğutma teknolojilerini kullanmaktadır. Baskılı kağıt tüketiminde, enerji tüketiminde ve iş seyahatlerinde kullanılan fosil yakıt tüketiminde tasarrufa yönelmektedir. 2012 yılında baskılı kağıt kullanımı %32 iken 2013 yılında bu oran %29'a gerilemiştir. 2009 yılında kağıt tüketimi 600 bin CO₂ eşdeğerinde iken 2013 yılında 265 bin CO₂ eşdeğerindedir. Banka 2013 yılında 376 enerji ve iklim projesini finanse etmiştir. Bankanın 2013 yılında kullandığı kredilerin %49'u çevre, %29'u sosyal projeler ve sağlık hizmetleri, %15'i kültür, sanat ve eğitim projeleri ve %7'si ise özel kredi kapsamındadır (Triodos Bank, 2009; Triodos Bank, 2012; Triodos Bank, 2013).

GLS Bank, 1974 yılında Almanya'da kurulan ilk sosyal ve ekolojik kalkınmaya destek veren banka özelliği taşımaktadır. 2009 yılında sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaya başlamıştır. 1989 yılında ilk rüzgar enerji fonu projesini hayata geçirmiştir. Banka yenilenebilir enerjiye destek vermektedir. Güneş enerjisinden faydalanarak santraller kurmaktadır. 2010 yılında %10,2 oranında elektrik üretimini gerçekleştirmiştir. 2013 yılında rüzgar enerjisinden yararlanılarak elektrik enerjisi üreten yeni bir proje hazırlamıştır. Bu proje için toplamda 32 bin euro bağış fonundan kaynak ayrılmıştır. GLS Bank günümüze kadar 23.318 projenin finansmanını sağlamıştır. Bu projelerin %33,90'ı enerji, %18,04'ü eğitim, %18,00'i konut, %13,19'u beslenme ve %16,83'ü sosyal projelerdir. Şubelerinde içsel süreçlerde de tasarrufa yönelik çalışmalar yapmaktadır. 2010 yılında 20,86 ton CO₂ eşdeğerinde olan kağıt tüketimini 2011 yılında 13,4 ton CO₂'e eşdeğerinde kağıt tüketimine düşürmüştür. Bankanın 2010 yılında atık miktarı 93,2 ton CO₂ eşdeğerinde iken 2011 yılında 62,8 ton CO₂'e gerilemiştir. Almanya'da 2012 yılında çalışmaları ve başarılarından dolayı en sürdürülebilir şirket unvanı ve 2013 yılında Financial Times ve International Finance Corporation tarafından Avrupa'nın en sürdürülebilir bankası ödülü kazanmıştır (GLS Bank, 2012; GLS Bank, 2013).

Banca Etica, 1999 yılında İtalya'da kurulmuştur. 2004 yılından günümüze sürdürülebilir bankacılık faaliyetlerine devam etmekte aynı zamanda sürdürülebilir kalkınma raporlarını yayımlamaktadır. Sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek adına birçok projeye imza atmıştır. Bunlardan CO₂ salınımını azaltıp hava kalitesini yükseltmek için yenilenebilir enerji projelerine verdiği destek en önemlileri arasındadır. Banca Etica'nın enerji yaklaşımı 3 ana hat üzerine kurulmuştur. Bunlar; tüketimi azaltmak, çevre koruma ve sosyal değerlerin geliştirilmesidir. Banka, içsel süreçlerinde sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için şubelerinde kağıt tasarrufuna yönelmektedir. Ayrıca iş seyahatlerinde ve personel servislerinde toplu taşıma araçlarını kullanmaya başlamıştır. Bunun dışında fosil yakıt tüketimini azaltmak için bisiklet kullanımını teşvik etmektedir. Roma'da 3000 m²'lik ağaçlandırma projesini gerçekleştirmiştir. Bankanın bir diğer sürdürülebilir çalışması çöp krizini engellemektir. Mobilya, kıyafet, dekorasyon ürünleri, cam eşyalar gibi çöplerin yeniden üretilip satışa sunulmasını sağlamaktadır. Banka sosyal dışlanmanın önüne geçebilmek için engelli insanlara iş imkanı sunmaktadır. Yağmur suyunu depolamak için 4500 lt ve 6000 lt kapasiteli depolama sistemi kurmuştur. Banka 2005 yılından günümüze kadar 212 sosyal yardım kredisi kullandırarak 3.816 bin euro finansal destekte bulunmuştur (Banca Etica, 2011; Banca Etica, 2012; Banca Etica, 2013).

Merkur Cooperative Bank, 1982 yılında Danimarka'da kurulmuştur. Sürdürülebilir kalkınma çalışmaları 2009 yılından sonra hız kazanmıştır. 2004 yılından günümüze her yıl faaliyet raporlarını yayımlamaktadır ve bu raporlarda sürdürülebilir kalkınma ile ilgili projeleri yer almaktadır. Konut sağlama, alternatif enerji üretme, yeşil teknolojiye destek verme, ücretsiz okul sağlama, kreş eğitimi verme, finansman kredisi sağlama gibi projelerle sürdürülebilir kalkınmaya destek vermektedir (Merkur Cooperative Bank, 2012). Banka 2013 yılında sosyo-kültürel alanda %30, yenilenebilir enerji ve çevre ile ilgili projelerde %40 oranında kredi kullanmıştır. 2013 yılında 1105 projeye düşük faizli kredi imkanı sağlamıştır. Ayrıca, şubelerinde elektrik kullanımında tasarrufa yönelmiştir. 2012 yılında elektrik kullanımı 78.970kwt iken 2013 yılında bu rakam 76.688kwt'a düşmüştür (Merkur Cooperative Bank, 2013; Merkur Cooperative Bank, 2014).

4.3. Türkiye'de Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamaları

Türkiye'de 2014 yılı itibarıyla, faaliyet gösteren 49 adet banka bulunmaktadır. Bu bankaların 3'ü devlet, 12'si özel, 17'si yabancı, 13'ü yatırım ve 4'ü katılım bankasıdır. Türkiye'de faaliyet gösteren bankaların sürdürülebilir kalkınma konusundaki çalışmaları son yıllarda artış göstermektedir. Türkiye Bankalar Birliği tarafından 2006 yılında belirlenen 5411 sayılı 'Bankacılık Etik İlkeleri' ve bankaların sürdürülebilirlik konusunda yaptıkları çalışmaların itibarlarına olumlu katkılarının olacağını düşüncesi bu artışta etkili olmuştur. Çalışmada, Türkiye İş Bankası, Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası, Şekerbank, Garanti Bankası ve Yapı Kredi bankası incelenmiştir. Bu bankaların incelenme nedeni, Türkiye'de faaliyet gösteren diğer bankalara kıyasla sürdürülebilir bankacılık faaliyetleri konusunda sürdürülebilirliğin çevresel ve sosyal sonuçları ile de ilgilenmeleri ve bu konuda öncül olmalarıdır (TBB, 2014).

Türkiye İş Bankası, 1924 yılından günümüze kadar Türkiye'de faaliyet gösteren ticari bir bankadır. 2000 yılında sürdürülebilir bankacılık faaliyetlerine başlamıştır ve 2012 yılından bu yana sürdürülebilirlik raporunu yayımlamaktadır. Banka, Türkiye'nin ilk sosyal sorumluluk fonu olan çevre yatırım fonunu piyasaya sürmüştür ve çevre dostu evler satın almak isteyen müşterilerine düşük faizli kredi imkanı sağlamaktadır. 2011 yılında yenilenebilir kaynaklı enerji üretim santrali projelerinin finansmanına ağırlık vermiş ve bu dönemde enerji sektörüne yaklaşık 2,1 milyar dolar tutarında yeni finansman sağlamıştır. 2013 yılında TEMA Vakfı ile atık kağıtların ekonomiye yeniden kazandırılması amacıyla 100 kg atık kağıt için 1 fidan kampanyası başlatmıştır. 2001-2012 döneminde enerji sektöründe 121 projeye finansman desteği sağlamış ve finanse ettiği yenilenebilir enerji projeleri, Türkiye'nin mevcut fosil yakıt ağırlıklı yapısından yenilenebilir enerji kaynaklarına geçişini hızlandırmaktadır. Enerjiden sağlanan faydayı maksimize etmek için Enerji Verimliliği ve Çevre Paketi ile yatırım yapmak isteyen firmalara destek olmaktadır (Türkiye İş Bankası, 2001; Türkiye İş Bankası, 2008; Türkiye İş Bankası, 2011; Türkiye İş Bankası, 2013).

Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası (TSKB), 1950 yılından bu yana hizmet veren Türkiye'nin ilk özel sermayeli kalkınma ve yatırım bankasıdır. 1980'lerden bu yana sürdürülebilirlik çalışmalarına devam etmektedir ve 2008 yılından itibaren sürdürülebilirlik raporu yayımlamaktadır. TSKB 2006'da karbon ayak izini hesaplamaya başlamış, 2008 yılından günümüze kadar ise karbon ayak izini silmek için faaliyetlerde bulunmaktadır. Banka 2009 yılında hidroelektrik santralleri, rüzgar enerjisi santralleri, çöp gazı arıtma tesislerine 1.260 milyon dolar finansman sağlamıştır. Doğal gaz dağıtım projesi için 17 bölgede 180 milyon dolar yatırım yapmıştır. Banka şubelerinde sürdürülebilirliğe yönelmektedir. 2006 yılındaki doğal gaz tüketimi 125.701 m³ iken 2012 yılında bu rakam 75.218 m³ olarak ölçülmüştür. Kağıt kullanımı 2006 yılında 12.160 kg iken 2012 yılında 7.195 kg'a gerilemiştir. TSKB 2009 yılından itibaren şubelerinde hidroelektrik santral kaynaklı temiz enerji kullanmaktadır. 2012 yılı itibarıyla; 97 yenilenebilir enerji projesine kredi imkanı sağlamıştır. Finansman sağladığı enerji projelerinde öngörülen toplam kurulu güç 3.460 MW'tır. Enerji verimliliği projelerine 315,8 milyon dolar kredi tahsis etmiş ve 263,2 milyon dolar kredi kullanmıştır. Desteklenen bu projeler yıllık yaklaşık 2 milyon ton CO₂ eşdeğeri sera gazı azaltımı ve 200 bin kcal enerji tasarrufu sağlamaktadır (TSKB, 2009; TSKB, 2012; TSKB, 2014).

Şekerbank, 1953 yılından günümüze kadar faaliyetlerini sürdüren ticari bir bankadır. Bankanın sürdürülebilir kalkınma ile ilgili çalışmaları faaliyet raporlarında yayımlanmakta ayrıca sürdürülebilirlik raporu yayımlanmamaktadır. Şekerbank'ın Anadolu Bankacılığı misyonu doğrultusunda tüm faaliyetlerinin ana eksenini, sürdürülebilir kalkınma anlayışı oluşturmaktadır. Bu anlayış

ile hem enerji verimliliğini destekleyerek çevresel kaynakları korumayı hem de toplumsal ve ekonomik gelişimi desteklemeyi ilke edinmiştir. Eko Kredi Projesi ile 68 bin konutun ısıtım sistemi yapılmış bu sayede 120 milyon m³ doğalgaz tasarrufu sağlanmıştır. Ayrıca banka günümüze kadar 410 milyon TL'nin üzerinde kaynak kullanarak bu sayede 34 bininin üzerinde kişinin enerji tasarrufu ile tanışmasına öncülük etmiştir. Böylece 2,5 milyon ton CO₂ salınımının engellenmesini sağlamıştır. Bu uygulama, Rio+20 Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Konferansında Türkiye'yi temsil etmek üzere seçilen en iyi uygulamalardan biri olmuştur (Şekerbank, 2012; Şekerbank, 2013).

Garanti bankası, 1946 yılından bu yana Türkiye'de faaliyetlerini sürdürmektedir. Sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaya 2010 yılında başlamıştır. Eğitim, çevre ve sosyal projelere finansal destekte bulunmakta ayrıca KOBİ'lere düşük faizli kredi imkanı sunmaktadır. Desteklediği projelerin çevresel ve sosyal açıdan sürdürülebilir olup olmadığını denetlemektedir. Banka 2006 yılında kurulu gücü yaklaşık 200 MW olan rüzgar enerji santrallerine 15 milyon euro finansman sağlamıştır. Banka, sürdürülebilir kalkınmanın bankacılık sektörünün karar verme mekanizmalarında ve iş süreçlerinde içselleştirilmesi gereğine inanmaktadır. Bu kapsamda Türkiye çapında kağıtsız bankacılık sistemi, kimlik tarama uygulaması gibi kaynak tasarrufuna yönelik çok sayıda önlemi hayata geçirmiş bulunmaktadır. 2009'da ilk kez sera gazı emisyonlarını hesaplamaya başlamıştır. Bankanın yeni açılan ve yenilenen şubelerinde R22 gazı yerine ozon tabakasına daha az zarar veren R410 gazı kullanan soğutma sistemlerine geçilmiştir. Yeni açılan ve yenilenen şubelerde elektrik tüketimi daha az olan ısı geri kazanım cihazlarının kullanımına başlanmıştır. 2011 yılında, 50 hizmet noktasında toplam 1.521 klima yenilenmiş, yıllık yaklaşık 32.240 kWh enerji tasarrufu sağlanmıştır. Bankanın tüm ATM ve şubelerinin dış cephe aydınlatmalarında, güneşin doğuşuna ve batışına göre ayarlanabilen astronomik zaman saatleri kullanılmaktadır (Garanti Bankası, 2002; Garanti Bankası, 2006; Garanti Bankası, 2011; Garanti Bankası, 2012; Garanti Bankası, 2013).

Yapı Kredi, 1944 yılında kurulan ticari bir bankadır. 2010'dan itibaren her yıl sürdürülebilirlik raporlarını yayımlamaktadır. 2011 yılında gerçekleştirilen tasarruf ile 36.525 ağacın kesilmesini önlemiştir. Aynı yıl içinde genel müdürlük binalarında yazıcı sistemi yatırımlarıyla yılda 2.4 milyon sayfa kağıdın tüketilmesi önlenmiştir. 2008 yılında başlattığı Engelsiz Bankacılık projesi çerçevesinde engelsiz ATM'lerin sayısı 2011 yıl sonu itibarıyla 150'ye ulaşmıştır. 2011 ve 2012 yıllarında 266 farklı enerji projesine, yaklaşık 7 milyar dolar finansman sağlanmıştır. Bu projelerin %75'i yenilenebilir enerji projelerine yönelik olmuştur. Doğal kaynaklara ve çevreye zarar verebilecek bütün unsurlar değerlendirilerek yasaklı sektörlerde yer alan projelere finansal destekte bulunmamaktadır. Banka, Genel Müdürlük ve bölge binalarına yerleştiği kağıt, plastik, cam ve metal atık kutularıyla toplanan tüm atıkları belediye ve diğer atık merkezlerine göndermektedir. Ayrıca, 2011 ve 2012 yıllarında yaklaşık 2 bin kg kağıt atığın geri dönüşümünü sağlayarak yaklaşık 67 bin ton sera gazının atmosfere yayılmasını, 28 bin ağacın kesilmesini, 50 bin m³ suyun harcanmasını önüne geçmiştir. Yapı Kredi enerji verimliliğini arttırmak için dış aydınlatmalarında kullandıkları aydınlatmaları güneş ışığına duyarlı olanları ile değiştirerek daha az enerji kullanılmasını sağlamaktadır (Yapı Kredi, 2010; Yapı Kredi(a), 2011; Yapı Kredi(b), 2011; Yapı Kredi (a), 2012; Yapı Kredi (b), 2012).

4.4. Avrupa Birliği ve Türkiye'nin Sürdürülebilir Bankacılık Uygulamalarının Karşılaştırılması

AB'deki bankaların faaliyetlerinin, çevresel ve sosyal konulara fazla önem verdikleri görülmektedir. Bu durumun sebepleri arasında sosyal çevrenin, kurumların ve kamunun bu konuda bilinç düzeyinin yüksek olması yatmaktadır. Bilinçli tüketicinin, bankaları etik bankacılığa iten önemli bir güç olduğu söylenebilir. AB'deki bankalar çok sayıda, sosyal ve çevresel projeleri finanse etmektedir. AB'ye üye ülkeler sürdürülebilir bankacılık aşamasındadır. Türkiye'deki bankaların ise sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için, bir takım politikalarının olduğu söylenebilir. Bunlar arasında en dikkat çekici olanları, kağıt tasarrufu, enerji tasarrufu, tarıma verilen destek, doğal kaynakların korunması gibi önlemlerdir. Türkiye'deki bankalar, bankaların içsel süreçlerinde sürdürülebilirliğe dikkat etmeleri gereken önleyici bankacılık aşamasındadır. Fakat bankaların, kredi kullandırma süreçlerinde istekli olmaları ve sürdürülebilir finansal ürünleri piyasaya sunmaları açısından bakıldığında, saldırgan bankacılığa doğru bir yönelim olduğu söylenebilir. Bunun yanı sıra, Türkiye'deki tasarruf sahiplerinin bir bankaya fonlarını teslim ederken, hangi projelerde bu paranın değerlendirileceğini sorgulama eğilimleri düşük seviyededir. Müşterilerin sadece alacakları faize ya da kar payına önem vermeleri bankaları sürdürülebilir kalkınma açısından etik olmayan davranışlara itebilir.

Türkiye'de bankacılık sektöründe çevresel ve sosyal konulara ilişkin farkındalık, diğer sektörlerle kıyasla daha yavaş gelişme kaydetmiştir. Bunun nedenlerinin başında finans sektörünün kendisini çevreyle dost sektör olarak görmesi ve dolayısıyla herhangi bir sorumluluk üstlenmemesi gelmektedir. Fakat AB ülkelerine bakıldığında bankacılık sektöründe birçok bankanın sürdürülebilir kalkınmaya uzun yıllardan beri destek verdiği görülmektedir. AB'deki bankalar 1970'lerden sonra çevre, sosyal işbirliği, kültür, sivil toplum içerikli projelere finansal destekte bulunurken, Türkiye'deki bankalar çevresel projelere destekte bulunmaya 2000'li yıllardan sonra başlamıştır. Türkiye'deki bankalar 2006 yılında 5411 sayılı yasayla 'Bankacılık Etik İlkeleri'ni kabul etmiş ve bu doğrultuda sürdürülebilirlik faaliyetlerine başlamıştır.

Türkiye'deki ve AB'deki bankaların sürdürülebilirlik faaliyetlerine içsel süreçlerinde tasarrufa yönelerek başladıkları görülmektedir. Bankalar şubelerinde kullandıkları elektrik, doğalgaz, su ve kağıt tüketimlerini en aza indirmeyi hedefleyen politikalar doğrultusunda çalışmaktadır. Bu kapsamda AB'de faaliyet gösteren Triodos Bank'ın 2009 yılında kağıt tüketimi 600 bin CO₂ eşdeğerinde iken, 2013 yılında bu rakam 265 bin CO₂ eşdeğerine gerilemiştir. Aynı şekilde elektrik tüketimi 2009 yılında 138 bin CO₂ eşdeğerinde iken, 2013 yılında şube sayılarında artış yaşanmasına rağmen 96 bin CO₂ eşdeğerine düşmüştür (Triodos Bank, 2013). Türkiye'de faaliyetlerine devam eden TSKB'nin de aynı doğrultuda tasarruf eğiliminde olduğu görülmektedir. 2006 yılında bankanın kullandığı kağıt miktarı 12.160 kg iken, 2012 yılında 7.195 kg'dır. Banka 2006 yılında 1282,37 kwh elektrik enerjisi tüketiyorken, 2012 yılında bu rakam 1076.01 kwh'e düşmüştür (TSKB, 2012).

İncelenen bankaların içsel süreçlerinin yanında dışsal süreçlerde de sürdürülebilir kalkınma için çalıştıkları izlenmiştir. CEDB 2012 yılında kan bağışi projesini hayata geçirmiştir (CEDB, 2013). Yapı Kredi bankası ise 2010 yılında 617 ünite kan bağışi yaparak sağlık hizmetleri konusunda duyarsız kalmadıklarını göstermektedir (Yapı Kredi, 2010). Sürdürülebilir kalkınmaya destek vermek için bankaların izlediği bir diğer politika eğitime verdikleri destektir. Triodos Bank'ın 2013 yılında kullandığı kredilerin %15'i eğitim hizmetleri içindir (Triodos Bank, 2013). Türkiye İş Bankası ise her yıl 1 milyon çocuğa kitap dağıtmaktadır (Türkiye İş Bankası, 2012). Ayrıca Şekerbank günümüze kadar 21 adet okul yaptırmıştır (Şekerbank, 2003). Bankalar yenilenebilir enerji sektörüne de oldukça büyük yatırımlar yapmaktadır. Triodos Bank rüzgar enerji santralleri,

hidroelektrik santralleri, jeotermal santrallerinin finansmanını sağlamış, aynı zamanda bu tesisleri yapacak olan firmalara düşük faizli kredi imkanı sunmuştur. Triodos Bank günümüze kadar 85 güneş santrali ile 2,25 milyar kwh üretim yapan sektörlerin finansmanını sağlamaktadır. Bu ise yılda 800 bin ton CO₂ emisyonunu önlemektedir. Banka 2012'de 189 milyon euro, 2013 yılında 274 milyon euro sürdürülebilir kalkınmaya fon ayırmıştır (Triodos Bank, 2012). Buna karşılık Garanti Bankası kurulu gücü 2.068MW olacak rüzgar santrali projelerine 1.453 milyon dolar yatırım yapmıştır (Garanti Bankası, 2013). Türkiye İş Bankası 2001-2012 döneminde enerji sektöründeki 121 projeye finansman desteğinde bulunmuştur (Türkiye İş Bankası, 2012). CEDB 2012 yılında paydaşlarına 10 binden fazla ağaç fidanı dağıtmıştır (CEDB, 2013). Türkiye İş Bankası ise 2013 yılına kadar 2,2 milyon ağaç fidan dikmiştir (Türkiye İş Bankası, 2012). AB'nin bir diğer etik bankası olarak anılan Merkur Cooperative Bank, konutların izolasyonu artırılırsa daha az enerji ile ısınmanın mümkün olacağını savunmuştur. Bu tarz evler yapmak ya da almak isteyen müşterilerine düşük faizle kredi imkanı sunmaktadır (Merkur Cooperative Bank, 2012). Türkiye İş Bankası'nın enerji verimliliği ve çevre paketi içerisindeki etüt proje kredisi, enerji verimliliği geliştirme kredisi ve çevreci taşıt kredisi ürünleri Merkur Cooperative Bank'ın stratejisine benzemektedir (Türkiye İş Bankası, 2012).

Türkiye'deki bankalar AB'deki bankalar gibi sürdürülebilir kalkınmaya destek vermeye başlamışlardır. Ancak AB ülkelerinde etik bankacılık anlayışı ile çalışan bankaların varlığı ve birçok ticari bankanın da sürdürülebilir kalkınmaya ayırdığı fonlarla, kullandığı kredilerle, desteklediği projelerle, paydaşlarının ve müşterilerinin bu konudaki hassasiyetiyle Türkiye'den oldukça ileri olduğu söylenebilir.

5. Sonuç ve Öneriler

Günümüzde sürdürülebilir kalkınma ile ilgili farkındalığın önemli ölçüde arttığı görülmektedir. Söz konusu durumun nedenlerinin başında, eğitim ve yayın organları vasıtasıyla özellikle çevre koruma konusunda insanların bilinçlenmesi gelmektedir. Ayrıca Türkiye'de geçmişe nazaran hem kamu hem özel sektör işletmelerinin, insana ve çevreye zarar veren uygulamalarına tepkiler artmaktadır. Bu gelişmeler ışığında Türkiye'deki bankalarda sürdürülebilir kalkınma konusunda çalışmalarını artırmışlardır.

Türkiye fosil enerji kaynaklarına göre daha avantajlı olan jeotermal enerji kaynağını son yıllarda kullanmaya başlamıştır. Türkiye jeotermal yataklar bakımından dünyada yedinci sıradadır Kalkınma Bakanlığı'nın verilerine göre, jeotermal kapasitesinin tamamı kullanıldığında Türkiye'deki ısınma ihtiyacının %30'u karşılanabilmektedir. Fakat mevcut potansiyelin sadece %4'ü kullanılmaktadır. Jeotermal enerji üretiminin gelişmemesinin en önemli sebepleri arasında yeterli finans ve proje eksikliğidir. Bankalar bu konudaki finans desteğini sağladığı takdirde önemli ölçüde enerji üretilmesine öncülük etmiş olacaklardır.

AB'ye uyum sürecinde sürdürülebilir kalkınma ilkelerinin bütünleştirilmesi açısından ilerleme kaydedilmiş olduğu görülmektedir. Alınan kararlar ve politikalar ışığında bankaların yenilenebilir enerjiye ayırdıkları fonlar ve kullanılan kredilerde artış sağlanmıştır. Bankalar bunların yanında çevreyi koruyan ve iklim değişikliğinin etkisini azaltacak yatırımlara finansman desteği sağlamaktadırlar. Ancak uygulama düzeyine inildiğinde, uygulamayı gerçekleştirmeye yardımcı olacak araçlar ve mekanizmalar, finansman, kurumsal kapasite veya nitelikli insan gücünün eksiklikleri görülmektedir. Bu eksiklerin giderilerek AB örneklerindeki gibi sürdürülebilir banka ya da diğer bir ifadeyle etik bankaların kurulması önem arz etmektedir.

Sürdürülebilir kalkınma çerçevesinde, sosyal içermeyi sağlamak açısından, önemli bir istihdam kaynağı olan bankalar engelli personel sayısını arttırılmalıdır. Aynı strateji kapsamında sosyal dışlanmayı azaltmak için yaşlı, bakıma muhtaç insanlara, huzur evlerine, çocuk esirgeme kurumlarına finansal destekte bulunarak katkıda bulunmaları önem arz etmektedir. Yenilenebilir enerji üretimi yapmak isteyen kuruluşlara kullanılan fonlar içerisinde daha fazla bir oranda, düşük faizli kredi imkanı sunulabilir. Ayrıca kırsal kentlere yapılan yatırımların sayıları arttırılabilir. Yasal yaptırımların fazla olması ve bu doğrultuda yasaların düzenlenmesi gerekmektedir. AB'ye uyumu gerçekleştirebilmek için müşteri işlemlerinde kanunlara ve mevzuata bağlı kalınmalı ve şeffaflıktan ödün verilmemelidir. Böylece sürdürülebilir kalkınmaya destek olmak bir insani görev olarak görülüp gönülden yapıldığında daha çok başarı sağlanabilir.

Tüketici bankadan neyi nasıl talep ederse banka bu doğrultuda hareket edecektir. Bu açıdan etik tüketicilerin ve müşterilerin olması önem taşımaktadır. Tüketiciler ve üreticiler bilinçlenir ise, sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesi kolaylaşacaktır. Bilinçli tüketim ise aile ve okulda alınacak eğitimle sağlanabilir. Eğitim ve iletişim araçlarının doğru kullanılmasıyla birlikte toplumsal sürdürülebilirlik hakkındaki farkındalık artacak, böylelikle çevresel ve sosyal sürdürülebilirlik sağlanabilecektir. Bankalara ve finans kuruluşlarına uygulanan yasal düzenlemeler bankaları çevresel ve sosyal anlamdaki projeleri finanse etme konusunda istekli hale getirebilir. Bu doğrultuda TBB'nin 5411 sayılı Bankacılık Etik İlkeleri, bankaları sürdürülebilir kalkınma konusunda bir takım çalışmalara yönlendirmektedir. Ancak bu doğrultudaki çalışmaların devamlı olması ve sayılarının gün geçtikçe artması için bankalara zorunluluk uygulaması getirilebilir. Bankaların bir yıl içerisindeki bütçelerine göre belirli oranlarda sürdürülebilir kalkınma çalışmalarına katılmaları sağlanabilir. Bu konuda çalışma yapmayan bankalara maddi yaptırım uygulanabilir. Bankalara yaptırım uygulanabilmesi için öncelikle devlet bankalarının sürdürülebilir bankacılık konusunda öncü olmaları beklenmektedir. Dolayısıyla bankaların organik tarımı teşvik, yenilenebilir enerji projelerine katkı sağlaması, eğitim ve sosyal dışlanma konusundaki projeleri gerçekleştirmesi devlet eliyle yasal zorunluluk olacağından sürdürülebilirlik çalışmalarında artış sağlanabilir. Bankacılık sektöründe sürdürülebilir kalkınma bilincinin daha fazla artması; sivil toplum kuruluşlarının, kamu ve özel sektörün, üniversitelerin işbirliği içinde olmaları ile mümkün olacaktır. Böylelikle toplumun her kesimi sürdürülebilir kalkınmanın gerçekleşmesine katkıda bulunmuş olacaktır.

KAYNAKLAR

- Alagöz, M. (2004), Sürdürülebilir kalkınmanın paradigması, *Selçuk Üniversitesi İİBF Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar*, sayı: 4, 1-23.
- Alagöz, M. (2007), Sürdürülebilir kalkınmada çevre faktörü: teorik bir bakış, *Akademik Bakış*, sayı:11, 1-12.
- Bayraktutan Y. (2011), Ekolojik iktisat ve kalkınmanın sürdürülebilirliği, *Akademik ve Çalışmalar Dergisi*, 3 (4), 17-36.

- Banca Etica. (2011), <http://bilanciosociale.bancaetica.it/bilancio-sociale-2011/>, (15.06.2014).
- Banca Etica. (2012), <http://bilanciosociale.bancaetica.it/bilancio-sociale-2012/>, (16.06.2014).
- Banca Etica. (2013), <http://www.bancaetica.it/progetti-speciali/progetto-energia>, (01.02.2014).
- Boj6, J; Karl-G6ran M. & Unemo L. (1992), *Environment and development: an economic approach*, Kluwer Academic Publishers, Dordrecht.
- CEDB. (2013), Annual Report 2011-2012, <http://www.cedbl.com/Reports/60clean-energy-development-bank-annual-report-2013.pdf>, (16.06.2014).
- Council of European Development Bank. (2014), <http://www.coebank.org/index.asp?ChangeLangue=EN>, (14.01.2014).
- Çankır, B.; Fındık, H. & Koçak, E. (2012 , October 11-13). *Sürdürülebilirlik ve sürdürülebilir organizasyon yönetimi*, Paper presented at the 1st International Conference on Sustainable Business and Transitions for Sustainable Development, Konya, Turkey.
- Çevre Kanunu. (1983), <http://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.2872.doc>, (16.01.2014).
- DPT. (1990), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994), DPT Yayını, Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/4/plan6.pdf>.
- DPT. (1995), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000), DPT Yayını, Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/3/plan7.pdf>.
- DPT. (2006), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2007-2013), DPT Yayını, Ankara, <http://www.kalkinma.gov.tr/DocObjects/View/13744/plan9.pdf>.
- DPT. (2013), T.C. Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı, Onuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı (2014-2018), DPT Yayını, Ankara, http://www.kalkinma.gov.tr/Lists/Kalkinma%20Planlar/Attachments/12/Onuncu_Kalkinma_Planı.pdf.
- Erim, N. (2007), *İktisadi düşünce tarihi*, Palme Yayıncılık, Ankara.
- Ersoy, A. (2008), *İktisadi teoriler ve düşünceler tarihi*, Nobel Yayınevi, Ankara.
- European Council. (2001), Presidency Conclusions , Göteborg European Council, 15-16 June.
- European Commission. (2014), <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/sdi/context>, (06.05.2014).
- European Union. (2009), “Presidency Conclusions”, Brussels European Council, 18-19 June.
- European Union.(2011), Sustainable Development in the European Union, 2011 Monitoring Report of the European Sustainable Development Strategy.
- Garanti Bankası.(2002), Faaliyet Raporu, http://www.garanti.com.tr/tr/garantihakkında_yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (17.06.2014).
- Garanti Bankası.(2006), Faaliyet Raporu, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkında_yatirim_c_i_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (18.06.2014).
- Garanti Bankası.(2011), Faaliyet Raporu, http://www.garanti.com.tr/tr/garantihakkında_yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (08.01.2014).
- Garanti Bankası.(2012), Faaliyet Raporu, <http://rapor2012.garanti.com.tr/tr/>, (18.06.2014).
- Garanti Bankası.(2013), FaaliyetRaporu, http://www.garanti.com.tr/tr/garanti_hakkında_yatirimci_iliskileri/mali_tablolar_ve_sunumlar/yillik_faaliyet_raporlari.page, (10.03.2014).
- GLS Bank.(2012), Annual Report 2011, <https://www.gls.de/privatkunden/english-portrait/>, (11.06.2014).
- GLS Bank.(2013), Annual Report 2012, <http://www.triodos.com/downloads/about-triodos-bank/annual-reports/annual-report-2012.pdf>, (14.06.2014).
- Harris , M. J.(2000), *Sürdürülebilir kalkınmanın temel prensipleri*, E. Özmete (çev.), Tufts University, USA.
- Hekimci, F.(2012), Sürdürülebilir yarınlar için sürdürülebilir tüketim ve enerji verimliliği, *Kalkınmada Anahtar Verimlilik*, T.C. Bilim Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı, 24(277), 10-15.
- Kaypak, Ş. (2011), Küreselleşme sürecinde sürdürülebilir bir kalkınma için sürdürülebilir bir çevre, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 13 (20), 19-33.
- Mawhinney, M.(2002), *Sustainable development understanding the green debates*, Newcastle at Northumbria University.
- Merkur Cooperative Bank.(2012), Annual Report 2012, <https://www.merkur.dk/LinkClick.aspx?fileticket=5TW5i24rn8%3d&tabid=2981>, (04.06.2014).
- Merkur Cooperative Bank. (2013), Annual Report2013,<https://www.merkur.dk/LinkClick.aspx?fileticket=YnVFIsDj4yU%3d&tabid=2926>, (04.06.2014).

- Merkur Cooperative Bank. (2014), <http://www.febea.org/febea/members/merkur-cooperative-bank>, (19.01.2014).
- Öner Kaya, E.(2010), Sürdürülebilir kalkınma sürecinde bankaların rolü ve Türkiye’de sürdürülebilir bankacılık uygulamaları, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2 (3), 75-94.
- Sanayi ve Ticaret Bakanlığı. (2010), *Türkiye sanayi stratejisi belgesi-AB üyeliğine doğru 2011-2014*, Ankara.
- Sipahi, E. B.(2010), *Küresel çevre sorunlarına kolektif çözüm arayışları ve yönetim*, *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:24, 331-344, Konya.
- Skousen, M.(2003), *İktisadi düşünce tarihi*, A. Mustafa, Ö. Demir (çev.), Liberte Yayınevi, 2011, Ankara.
- Smith, A.(1776), *Milletlerin zenginliği*, H. Derin (çev.), Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2014, İstanbul.
- Şekerbank. (2003), Faaliyet Raporu, http://www.sekerbank.com.tr/files/yatirimci/faaliyetraporu_2003.pdf, (18.06.2014).
- Şekerbank. (2012), Faaliyet Raporu, <http://21144.radorecdn.net/ortak/raporlar/bankalar/sekerbank/sekerbank-2012-faaliyet-raporu.pdf>, (08.01.2014).
- Şekerbank.(2013), Faaliyet Raporu, http://www.sekerbank.com.tr/files/yatirimci/faaliyetraporu_2013.pdf, (18.06.2014).
- TBB. (2013),Türkiye Bankalar Birliği, https://www.tbb.org.tr/Content/Upload/Dokuman/1374/Etik_Ilkeler_29.09.2010.pdf, (05.08.2013).
- TBB.(2014), Türkiye Bankalar Birliği, Sürdürülebilir Bankacılık ve Bankacılık Uygulamalarında Çevresel ve Sosyal Risklerin Değerlendirilmesi Eğitimi, <https://www.tbb-bes.org.tr/tbb/DesktopDefault.aspx?tabid=1&tabindex=0>, (10.09.2013).
- Tıraş, H.H.(2012), Sürdürülebilir kalkınma ve çevre: teorik bir inceleme, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, ss.57-73.
- Triodos Bank. (2009), Annual Report 2009, http://www.triodos.co.uk/uk/static/pdf/Annual_Report_2009, (02.06.2014).
- Triodos Bank. (2012), Annual Report 2012, <http://www.triodos.com/downloads/about-triodos-bank/annual-reports/annual-report-2012.pdf>, (02.06.2014).
- Triodos Bank. (2013), Annual Report 2013, http://annual-report.triodos.com/en_us/2013/servicepages/welcome.html, (16.06.2014).
- TSKB. (2009), Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası Sürdürülebilirlik Raporu, http://www.tskb.com.tr/sustain_report/tr/, (06.04.2014).
- TSKB. (2012), Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası Sürdürülebilirlik Raporu, <http://www.tskb.com.tr/images/pdf/tskb-surdurulebilirlik-raporu-2012.pdf>, (06.04.2014).
- TSKB. (2014), <http://www.tskb.com.tr/images/partdocuments/YI/webreport2012/faaliyetler/bolum3.html>, (23.03.2014).
- Türkiye İş Bankası. (2001), Faaliyet Raporu, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2001faaliyet.pdf>, (18.06.2014).
- Türkiye İş Bankası. (2008), Faaliyet Raporları, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2008faaliyet.pdf>, (18.04.2014).
- Türkiye İş Bankası. (2011), Faaliyet Raporları, http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansal-bilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/ISBANK_faaliyet_raporu_2011.pdf, (18.04.2014).
- Türkiye İş Bankası. (2012), Faaliyet Raporları, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/yatirimci-iliskileri/finansalbilgiler/Documents/FaaliyetRaporlari/2012/HTML/index.html>, (14.04.2014).
- Türkiye İş Bankası. (2013), Faaliyet Raporları, <http://www.isbank.com.tr/TR/hakkimizda/bizi-taniyin/surdurulebilirlik-raporlarimiz/Documents/SurdurulebilirlikRaporu2013.pdf>, (18.04.2014).
- World Commission on Environment and Development. (1987), *Our Common Future*, Oxford University Press, Oxford.
- Yapı Kredi Bankası. (2010), Sürdürülebilirlik Raporu, http://www.yapikredi.com.tr/_assets/pdf/arsiv/surdurulebilirlik/CSR_Rapor_2010.pdf, (18.06.2014).
- Yapı Kredi Bankası.(a) (2011), Faaliyet Raporu, http://www.yksigorta.com.tr/Upload/Document/2011_Yili_Faaliyet_Raporu_KonsolideTR.pdf, (07.01.2014).
- Yapı Kredi Bankası.(b) (2011), Sürdürülebilirlik Raporu, http://www.yapikredi.com.tr/_assets/pdf/arsiv/surdurulebilirlik/CSR_Rapor_2011.pdf, (18.06.2014).
- Yapı Kredi Bankası. (a) (2012), Faaliyet Raporu, http://www.yapikredi.com.tr/assets/_files/investor-relations/annual-report/2012-interactive-annual-report/tr/rapor.html, (10.01.2014).
- Yapı Kredi Bankası. (b) (2012), Sürdürülebilirlik Raporu, http://www.yapikredi.com.tr/_assets/pdf/arsiv/surdurulebilirlik/CSR_Rapor_2012.pdf, (18.06.2014).

Yapıcı, M. (2003), Sürdürülebilir kalkınma ve eğitimi, *AKÜ Sosyal Bilimler Dergisi*, 5 (1), 225-230.

Yıkılmaz, R. F.(2011), *Sürdürülebilir kalkınmanın ölçülmesi ve Türkiye için yöntem geliştirilmesi*, TC Başbakanlık Devlet Planlama Teşkilatı Uzmanlık Tezi, Ankara.